

PANDEMİNİN SÖZ OLUP DİLE DÖKÜLMESİ: KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA SALGINDA ÖLEN KIZ ÇOCUKLARI VE KADINLAR İÇİN YAZILMIŞ ŞİİRLER*

Şevkiye KAZAN NAS¹

ÖZET

Anadolu, kıtalar arası geçiş güzergâhında bulunduğu için, ilk çağlardan itibaren özellikle tüccarlar, hacılar ve ordular aracılığıyla hem Avrupa hem de Asya kökenli salgın hastalıklara maruz kalmıştır. Kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı'da hemen her devirde veba başta olmak üzere çeşitli salgın hastalıklarla uğraşmıştır.

Osmanlı toplumunun sosyal ve gündelik hayatından izler taşıyan klasik Türk edebiyatı ya da yaygın bir söyleyişle divan edebiyatı metinlerinden bulaşıcı ve salgın hastalıkları ve bunların olumsuz sonuçlarını görmek mümkündür. Şairler, toplumu derinden etkileyen ve çoğu zaman büyük olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet veren salgın hastalıklara karşı sessiz kalmamış; bu hastalıklar esnasında yaşanan olayları eserlerinde işlemişler ve kayıt altına almışlardır.

Ölüm herkes için bir ayrılıktır ve hayatın bir gerçeğidir. Çok sevilen bir yakının geriye dönmesi mümkün olmayan bir şekilde yitilmesi karşısında insanın duygulanması, tepki göstermesi çok normaldir. Bir eş, bir baba ve ağabey olarak şairlerin özellikle salgın hastalıklarda vefat eden hanımları, kızları ve kız kardeşleri için yazdıkları mersiyele, bir kadın için yazılmış şiirlerin en hüznüleriendir. Kimi zaman edebî kaygıdan uzak, kişisel bir vedalaşma niteliğinde yazılan bu acıklı şiirlerde şairin mutlak karşısındaki tevekkülü, kimi zaman kızını kaybeden ve evlat acısı çeken bir babanın çırpınışları ve bireysel ıstırapı görülür.

Bu çalışmada klasik Türk şairlerinin salgın hastalıkların devamında ölen kız çocukları ve hanımlar için kaleme aldıkları hüznü şiirleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, kadın, veba, mersiye, klasik Türk edebiyatı, divan şairi.

* Bu makale, Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) tarafından 4 Mart 2021 tarihinde düzenlenen "Pandemi Sürecinde Kadın" temalı 7. Toplumsal Cinsiyet Adaleti Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş şeklidir.

1 Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Konyaaltı-Antalya sevkazan@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-2345-6789

NARRATION OF THE PANDEMICS IN LITERATURE: POEMS WRITTEN FOR WOMEN DYING OF PANDEMICS IN CLASSIC TURKISH POETRY

ABSTRACT

Since Anatolia is on the crossing route between the continents, it has been exposed to epidemics of both European and Asian origin, especially through merchants, pilgrims and armies since the early ages. From its foundation until its collapse, various epidemic diseases, especially plague, were dealt with in almost every period in the Ottoman Empire.

It is possible to see contagious and epidemic diseases and their negative consequences from classical Turkish literature or divan literature texts that bear traces from the social and daily life of Ottoman society. Poets did not remain silent against contagious and epidemic diseases that deeply affect society and often cause great negativity and they have covered these events in their poems

The poems written by classical literature poets, especially for their wives and daughters, as a husband and father in the pandemics, are among the saddest poems written for a woman. Death is a separation for all and a fact of life. In these sad poems, which are sometimes written as a personal farewell without literary anxiety, the poet's absolute trust in the face of the poet, sometimes the struggles and individual anguish of a father who lost his daughter and suffered a son.

In this study, the sadness poems written by classical Turkish poets for girls and women who died in the continuation of epidemic diseases will be examined.

Keywords: *Pandemics, woman, lament, classical Turkish literature, divan poet.*

GİRİŞ

Türk edebiyatında İslamiyet'ten önceki dönemde ölenin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek ve o kişinin iyi taraflarını anlatmak amacıyla "sagu" şeklinde görülen şiir söyleme geleneği, halk edebiyatında "ağıt", klasik Türk edebiyatında "mersiye" adını almıştır. Bu türün adı ne olursa olsun, çok sevilen birisinin geriye dönemeyeceğinin bilinmesi karşısında insanın acısını trajik bir şekilde söze dökmesi ve acısıyla başa çıkma çabasıdır. Arapça "resâ" kökünden gelen mersiye, ölmüş bir kimsenin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, onun iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin duygularını ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlerdir. Bu tür şiirlerin yazılması için bir ölümün gerçekleşmesi ve şairin ölenle bir bağının bulunması yani bazı istisnalar hariç en azından onunla bir yakınlık kurmuş olması gerekir (İsen, 1994: 2-3; Canım, 2020: 162). Mersiyelerin muhteva özelliklerine bakıldığında ölen kişinin ardından duyulan acı ve üzüntünün de etkisiyle dünya veya felekten yakınma, ölenin erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü, ölene dua ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği temenni bölümlerinin ön plana çıktığı görülür. Ölüm varken bu geçici dünyaya bel bağlamanın yanlışlığına ve bu âleme itibar edenlerin gaflette olduklarına dikkat çekildikten sonra feleğin kötülüğünden şikâyet edilir. Daha sonraki bölümde şair, ölen kişilerin ardından duyduğu derin üzüntü ve şaşkınlıkla birlikte ölümü kabullenmek ve sevdiği insanın ölümüne inanmak istemez. Ölen kimsenin iyi yönlerinin mübalağalı bir üslupla anlatılmasından sonra dua bölümüne geçildiğinde şair, ölene rahmet dileyip onun cennete gitmesi için dualar ederken geride kalanlara sabır ve sağlıklı bir ömür temenni eder.

Padişah, şehzâde ve devlet adamlarına yazılanlar ile aile bireyleri ve arkadaşlar için söylenen mersiyeler arasında duyguların dile getirilişi bakımından farklılıklar vardır. Ölen kişilerin yakınlığına göre yazılmış mersiyelerde duygu yükünün gittikçe yoğunlaştığı, lirizm ve trajedinin en yüksek dozda olduğu dikkati çeker. Genellikle terki-bend ve terci-bend nazım şekilleriyle kaleme alınmakla birlikte diğer nazım şekillerinde de mersiyelerin yazıldığı görülmektedir. İstatistiklere göre Türk edebiyatındaki mersiyelerde ilk dört sırayı terki-bend (% 57.97), kaside (% 11.59), terci-bend (% 10.86), murabba (% 7.97), müseddes (%5.72) ve gazel, kıt'a, muaşşer, muhammes (% 1) gibi nazım şekilleri almaktadır (İsen, 1994: 13-14).

İlkçağlardan günümüze kadar farklı devirlerde ve dünyanın çeşitli yerlerinde pek çok salgın hastalık devletleri, toplumlari ve insanları derinden etkilemiş; insanlık için üstesinden gelinmesi gereken bir problem, karşı konulması gereken bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. Dünyada "kara ölüm", "kara bela" olarak da bilinen "veba" ya da "taun", tarih boyunca milyonlarca kişinin ölüme sebep olan bulaşıcı ve salgın bir hastalıktır. Veba ve taun kelimelerinin zamanla iç içe geçmesine ve mana farklılığın ortadan kalmasına rağmen aslında veba, bulaşıp yayılan her hastalığın ortak adıdır. Buna göre her taun, bir vebadır ancak her veba, bir taun değildir (Varlık, 2011:175-177; Varlık, 2018: 34). Batılı seyyah Tournefort, Seyahatnamesi'nde vebadan farklı olarak çocuk vebasından söz ederek bunun Doğu Akdeniz'de çok sık rastlanan bulaşıcı fakat yetişkinlere geçmeyen bir hastalık olduğunu; hastalığın çocukların canını iki gün içerisinde alabilecek kadar ciddi bir humma ile kendini gösterdiğini (Tournefort, 2013'ten aktaran Batği, 2017:171) belirtir.

Osmanlıda veba salgınları, özellikle XVII. yüzyılda en açık biçimde 1603, 1611-13, 1620-24, 1627, 1636-37, 1647-49, 1653-56, 1659-66, 1671-80, 1685-95'te ve 1697'den XVIII. yüzyılın ilk yıllarına kadar benzer tarzda tekrarlanmıştır. İzmir, Gelibolu ve İstanbul gibi limanlara doğal seyriyle ulaşan veba mikrobi, Anadolu ve Rumeli'deki vilayetlere de bu limanlardan gönderilen gıda ve giyecek malzemeleriyle erişmiş; deprem, yangın, sel, çekirge istilası gibi doğal afetlerle uğraşan ve bu yüzden her zaman kıtlık tehdidi altında bulunan yerleşim yerlerinde, bütün bulaşıcı hastalıklar gibi rahatça yayılmıştır. Ortalama onar yıllık aralarla, 1713, 1719, 1728-29, 1739-43, 1759-65, 1784-86 ve 1791-92'de, Osmanlı topraklarında etkili olmuş; başta İstanbul ve İzmir olmak üzere pek çok şehri perişan etmiştir. XIX. yüzyıldaki büyük salgınlar 1812-19 ve 1835-38 arasındadır. Bu tarihten sonra İstanbul merkezli büyük ölçekli veba salgını meydana gelmemiş ancak hastalık, imparatorluğun muhtelif bölgelerini etkilemeyi sürdürmüş ve 1900'lerin başlarına kadar önemini korumuştur (Ceylan, 2005: 21-22, Varlık, 2011:175-177; Varlık, 2018: 34).

Osmanlı Devleti'nde zengin-fakir, genç-yaşlı, kadın-erkek demeden sayısız insanın ölümüne sebep olan veba salgınından divan şairleri de nasiplerini almış ve hayatlarını kaybetmişlerdir (Kılıç, 2020:647-665). Mersiyeler incelendiğinde ölüme sebep olan salgın hastalıkların başında en çok vebayla karşılaşmaktadır. Divan şairlerinin kimisi aile fertlerinden babasını, annesini, eşini, evladını, kimisi de çok yakın akrabalarını ya da dostlarını kaybetmişlerdir. Biyografik eserlerde ve özellikle şairlerin eserlerinde bunlarla ilgili şiirlere ve bilgilere rastlamak mümkündür.

Mersiyeler genellikle erkek şairler tarafından ve çoğunlukla erkekler için yazılmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda erkeğin kadından daha çok dış dünyaya hâkim olması, kadının genellikle evle sınırlı bir yaşama sahip olması gibi hususlar o dönemin edebiyatına da yansımıştır. Üstelik kadın şair sayısının çok az olması sebebiyle de kadın, kendisini yeterince öne çıkaramamış, pek sesini duyuramamıştır.

Klasik Türk şiirinde kız çocukları ve kadınlar için yazılan mersiyeler, genellikle şair aile bireyleri ya da aile dostu diğer erkek şairler tarafından kaleme alınmıştır. Kızlarını ve hanımlarını salgın hastalık sonrasında kaybeden kimi şairler; kaside, gazel, terki-bend, terci-bend ve kıt'a gibi farklı nazım şekilleriyle canından çok sevdiklerini kaybetmenin acısını dile getirmek üzere mersiye türünün özelliklerinden yararlanmışlardır. Kimi şairler, zaman zaman yaşanan hadiseyi kıt'a nazım biçimiyle anlatıp ebced hesabıyla tarih karşılığını vermiş, ölümün sebep olduğu salgının yaşandığı yıllara kayıt düşmüşlerdir.

1.Babalar ve Kız Çocukları

Klasik Türk edebiyatında çocuk ölümleri için yazılan mersiyelerin büyük bir kısmı genellikle şair babalar ya da aile dostu diğer erkek şairler tarafından kaleme alınmıştır. Türk şiirinde Cem Sultan, Yenişehirli Avnî, Karamanlı Aynî, Fevrî, Hudâyî, Cinânî, Azmîzâde Hâletî, Riyâzî, Hâmî ve Senih Süleyman Efendi gibi bazı şair babalar, acıların en büyüğü olarak tarif edilen evlat acısıyla kendi çocuklarının ölümleri (Düzlü, 2011:1830) üzerine mersiyeler yazmışlardır. Saltanat kavgasındaki ölen veya öldürülen çocuklar hariç ister kız ister erkek olsun evlat

acıyla dile getirilen mersiyelerin bazılarında çocukların ölümüne neden olarak veba ve çiçek gibi salgın hastalıklardan bahsedilirken bazılarında ise hiç söz edilmemiştir.

Veba salgınına Türk şiirinde ilk defa konu edinen XIV. yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza, 749/1348 yılında Akşehir’de meydana gelen salgında kızı Aslı Hatun’un hayatını kaybetmesi sonucunda kaside nazım şekliyle 49 beyitlik bir mersiye (Akar, 1986: 1-14) kaleme alır. Aslı Hatun’dan başka diğer çocuklarının da vebadan ölümüyle derinden etkilenen Şeyyad Hamza, yazdığı şiirle yaşadığı evlat acısını dile getirir:

Yüzi mağbûn giden hasret kuzılar
Bu derde bulmayan şerbet kuzılar
Bir uğurdan bizi odlara yakman
Koyuban eylemen hicrân kuzılar
Mecel komaz size ecel kazası
Kırar komaz bugün mühlet kuzılar
Olar kim görmedi sizün acınız
Degül midür ana devlet kuzılar
Bize hicrünüz odı Tamu aldı
Sizün yirünüz Cennetdür kuzılar
Ümidimüz budur sizden ki yarın
Bize siz idesiz şefaât kuzılar (Akar, 1986: 14)

Kız çocukları için yazılan mersiyeler genellikle babalar tarafından ve onların ağzından kaleme alınmıştır. Fevrî (ö.1571), Fevzî (ö.1683), Sâkıb Dede (ö.1735) ve Diyarbakırlı Hâmî (ö.1747) gibi bazı şairler, vebadan ölen kızları için mersiye yazıp ölümle ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirirlerken yüreklerindeki evlat acısını okuyucuya hissettiren ifadelerle de yer vermişlerdir.

Bağdatlı Ruhî (ö.1605), Mehmed Çelebi’nin kızı Meşhed Hatun için terkeb-bend nazım biçiminde yazdığı 7 bendlik mersiyesini (Ak, 2001: 183-186), Meşhed Hatun’un babası Mehmed Çelebi’nin ağzından anlatır.

Şair Vahyî (ö.1718) ise Hasan Paşa’nın kızlarından Hanife ve Hatice için yazdığı 13 beyitlik (Taş, 2017: 235) ve 15 beyitlik tarih kıt’ası nazım biçimindeki iki mersiyesinde (Taş, 2017: 236) babanın şair arkadaşı veya aile dostu olarak diğer baba kimliklerinden farklıdır.

Mevlevî şairlerinden Sâkıb Dede, Halime isimli kızının vebadan ölümü nedeniyle yazdığı 13 beyitlik tarih kıt’asında (Arı, 2018: 641-642), kızını kavurucu ve öldürücü sığağa benzettiği vebadan kaybettiğini ifade ederken yüreğindeki acıyı bir baba olarak okuyucuya hissettiren ifadelerle yer vermiş; “âh” çekerek içindeki üzüntüyü dile getirmiştir:

Sadme-i bâd-ı fenâ tâb-ı semûm-ı vebâ
Gonca-i nev-hîzimi eyledi pejmürde âh (Arı, 2018: 641)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Diyarbakırlı Hâmî de ansızın ölen kızı Hatice için gazel nazım şekliyle yazdığı 5 beyitlik mersiyesinde (İsen, 1994: 488), evlat acısını bir baba olarak dile getirirken ömrünün henüz ilkbaharında kızının toprağa karışmasını “dirigâ / yazık, eyvahlar olsun!” ifadesiyle anlatır:

Soldı bahâr-ı ömri dirîgâ Hadîcemün

Topraga düşdi gün yüzi hayfâ Hadîcemün (İsen, 1994: 488)

Şair Diyarbakırlı Hâmî'nin kızı Hatice, güzelliği ile dünyayı aydınlatan bir güneş gibidir. Ancak, buluta benzeyen ecel gelmiş; onu gizlemiş ve o güneş gibi güzelliğin bir daha görünmesine imkân vermemiştir. Dünyanın gül bahçesinde çiçekler açmış; ama onun gibi bir “gül-i rana”, Hatice gibi bir güzel, bir daha dünyaya gelmemiştir:

Dillerde kaldı nâmı o şîrîn cemâlinün

Cismi cihâna gelmedi güyâ Hadîcemün

Ebr-i ecelde oldı nihân âftâbveş

Gözden hayâli çıkmadı ammâ Hadîcemün

Bâg u bahâr açıla gülzâr-ı dehrde

Açılmaya misâli o ra'nâ Hadîcemün

Hakkı belâ-yı tâzedür Allahdan bana

Bugün firâk âteşi derdâ Hadîcemün (İsen, 1994: 488)

Diyarbakırlı Hâmî 1143/1731 yılında Giritli Tîbî Efendi ile Hafız Ahmet Paşa'nın destekleriyle İstanbul'dan memleketi Diyarbakır'a yaklaşık iki ay sürecek olan seyahatine başlar. O sırada İstanbul'dan Bolu'ya kadar bir veba salgını vardır. Hâmî, bu yolculuk boyunca yaşadığı sıkıntıları, veba illetine nasıl yakalandıklarını, iki yardımcısının veba yüzünden yolda vefat edişini mesnevi nazım şekliyle yazdığı 266 beyitlik manzumesinin bir bölümünde acıklı bir dille anlatır (Yılmaz, 2017: 6-7; Kadioğlu, 2020: 1275-1292). Mesnevisinin sonunda sağ selamet Diyarbakır'a ulaşan Hâmî, eve geldiğinde ev sahibinin kısa süre önce iki erkek çocuğunun çiçek hastalığına yakalanıp vefat ettiğini öğrenir. Burada çiçek hastalığından vefat eden çocukların kendisinin olup olmadığı şiiirden net bir şekilde anlaşılmamaktadır; ancak bu çocukların Hâmî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Hâmî'nin kızı Hatice için yazdığı mersiyeden onun ölüm sebebiyle ilgili bir bilgi verilmemiştir; ama kaynakların verdiği bilgilerden (Göyünç, 1994: 468) hareketle Diyarbakır'ın XVIII. yüzyılın başında, ortasında ve sonunda üç büyük veba salgınında oldukça sıkıntılı günler yaşamasından ve burada pek çok kişinin hayatını kaybetmesinden dolayı Hatice'nin vebadan vefat ettiği düşünülmekle birlikte çiçek hastalığı da muhtemeldir.

XVI. yüzyıl şairlerinden Fevrî, annesi Müntehâ Hanım, eşi Âbide Hanım, oğlu Abdullah, kızı Emetullah, kayını Mehmed Çelebi ve iki hizmetçisi olmak üzere toplam yedi kişinin ansızın ölümlerinin neticesinde terhib-bend nazım şeklinde yazdığı 7 bendlik mersiyesinde (İsen, 1994: 469-473) duyduğu acıyı dile getirirken aynı anda ailesinden yedi kişiyi birden kaybeden ve feryat figan ağlayan bir aile reisi görünümündedir. Fevrî; rahat

söyleyişi, külfetsiz dili ve duygu değeri yüksek “hezâr”, “hezâran”, “hayf”, “diriğ” “vâveylâ”, “âh”, “eyvâh”, “figân”, “firâk”, “fürkat” gibi kelimelerin tekrarıyla mersiyesinde trajik bir biçimde evlat acısını yürekten hissettiren şair bir babadır:

Hezâr nâle vü zâr u hezâr âh u figân
Ki oldı ol iki cân-pâre hâk ile yeksân
Hezâr hasret ü fürkat hezâr sûz u güdâz
Ki rüzgâr ol iki tâze verde virdi hazân
Hezâr hayf u hezâran dirîğ u vâveylâ
Ki virdi ol meh ü mihre kûsuf devr-i zamân
Hezâr mihnet ü sad derd ü sad hezâr firâk
Ki bizden ol iki rûh-ı musavver oldı revân
Meded meded ne aceb hâl olur hezâr efsûs
Ki dideden ol iki hûb merdüm oldı nihân
Getürmez ol ikisine şebîh bir mevlûd
Mü’ebbed olsa nüh abâ ile çehâr erkân
Birini kendü gözümde sakınmak iken işüm
Birini kızkanur iken ki görmeye insân
Birine lutfını hem-hâne itmedin gerdûn
Birine mihrini hem-sâye itmedin devrân
Yazık ki cân atup anlar cinâna azm itdi
Beni bu künc-i belâ içre kodılar giryân (İsen, 1994: 470)

Şair Fevrî, derdi olmayan ve ölüm acısı tatmayan dostlarının onun hüznünü anlayamayacaklarını, kendisinin gece gündüz ağlayıp feryat etmesine şaşırılmalarını ister:

Şeb ü seherde seferde hazerde ağlar isem
Ta’accüb eylemen ey derdi olmayan yârân (İsen, 1994: 470)

Fevrî, ölen kızı Emetullah’ın daha dünyaya ayak basmadan doğrudan cennete gittiği kanaatindedir ve onun için dualar eder:

Cihâna dahi kadem basmadın cinâna giden
Eme fakîreyi makbûl-i izz-i Hazret kıl (İsen, 1994: 473)

Şair babaların kız çocuklarından bahsederken mersiyelerinde kullandıkları teşbih ve mecaz unsurlarından hareketle kızlarına ait özelliklere ve kızlarının ölümü karşısında babaların duygularına daha yakından bakmak mümkündür. Kızlarına “cân-pârem, ciğer-pârem, ciğer-kûşem, enîs-i dîrînem, tâze verd, nûr-ı çeşm, nûr-ı dîdem, sürûr-ı sînem ...” şeklinde hitap eden şair babalar, bazen onların kimlikleriyle ilgili bilgilere de yer verirler. Şair

Hâmî, kızı Hatice'nin; Sâkıb Dede, kızı Hâlîme'nin; Fevrî, kızı Emetullah'ın; Bağdatlı Rûhî, Mehmet Çelebi'nin kızı Meşhed Hatun'un; Vahyî ise Hasan Paşa'nın kızları Hatice ile Hanife'nin isimlerini belirtir. Bazı şair babalar, kızlarının vefat tarihindeki yaşlarını da belirtmişlerdir. Söz gelimi Sâkıb Dede'nin kızı Hâlîme, vefat ettiğinde henüz 10 yaşına gelmemiş, akl-ı baliğe ulaşmamış bir günahsızdır.

Nâm-zed olmuş idi sinnete ahdi 'aşer

Mâh-ı dü-hefte velî hüsnine bulmâzdi râh (Arı, 2018: 641)

Dâ'ire-i dâmeni halka-i 'iffet idi

Defterine konmadı nokta-i harf-i günâh (Arı, 2018: 642)

Şiirlerin muhtevastaki "meh, mihr, bahâr-ı ömr, gün yüz, gonca-i nev-hîz, şîrîn cemâl, ra'nâ, tâze verd-i ra'nâ, yegâne, hüsn-i hulk u halk, duhter-i pâkîze, nûr-ı çeşm, şîve-i reftâr-ı kadd-i mevzûn, serv-i gülşen-ârâ, lezzet-i güftâr, la'l-i şîrîn, tûtî-i şeker-hâ..." gibi pek çok ifade onların genç ve güzel olmalarıyla ilgilidir. Divan şiirindeki sevgili tasvirinde olduğu gibi kız çocuğu da güzelliği ile ya âlemi aydınlatan mihr/güneş ya da meh/aydır. Yüzü, güneş gibi parlaktır ve kendisi henüz açılmamış bir goncadır. "Tûtî-i şeker-hâ" gibi olan çocuğun dili de "lezzet-i güftâr" dir. Hoş sesli ve günahsız olması sebebiyle cennete kanat açmış bir kuş gibidir. Çocuk, güzelliği ile "gül-i rana" dir. Henüz büyüme çağında olduğu için "gonca" dir, "gül-i nev-reste" dir, cennet bağının "gül"üdür. Onun taze fidan gibi olan boyu, bir servi gibi uzayamadan toprağa düşerek toprakla bir olmuştur. Onun servi gibi olan boyu, hazan rüzgârıyla ya da kaderin rüzgârıyla devrilmiş, toprağa düşmüştür. Kız çocuğunun ölümü bir gülün hazan rüzgârlarıyla solması ve yapraklarının dağılması ya da bir goncanın ecelin soğuk eli tarafından koparılması ve savrulması şeklinde tasvir edilmiştir.

Evlatlarını kaybeden "hasret-zede, bî-çâre" olan şair babalar, ölen kişilerin kız çocuğu olduğunu telmih ve benzetmeler yoluyla aktarmışlar ve çeşitli nitelemelerle onları temizlik ve saflık noktasında övgü dolu vasıflarla anlatmışlardır. Bağdatlı Rûhî'nin mersiyesinde Meşhed Hatun, paklıkta "numûne-i Meryem" ve derkte "peyrev-i Hatîce" dir.

Derkde peyrev-i Hatîce idi

Pâklıkda numûne-i Meryem (Ak, 2001: 184)

Şair Vahyî, Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın henüz genç yaşta vefat eden iki kızı ve oğlu için tarih kıtası nazım şeklinde mersiye yazmış ve ölüm tarihlerini kayıt altına almıştır. Hasan Paşa'nın kızı Hatice'nin ve oğlu Abbas Bey'in ölüm nedeni olarak vebadan söz edilirken, diğer kızı Hanife'nin ölüm sebebi söylenmemiştir. Hasan Paşa'nın üç çocuğunun da ölüm tarihi olarak 1124/1712-13 yılının verilmesinden dolayı Hatice gibi diğer kızı Hanife'nin de vebadan ölmesi muhtemeldir. Hanife'nin güzelliği ve gençliği çeşitli övgü kalıplarıyla mübalağalı bir şekilde uzun uzun anlatılır:

Seyyid Hasan Paşa gibi düstûr-ı 'âlf-himmetün

Bir duhter-i sa'd-ahteri 'ukbâya oldu rû-be-râh

Duhter degül nûr idi ol mahsûde-i hûr idi ol

Sûretde sîretde ana hayrân idi şâh u sipâh

Oldı Hanîfe ana nâm itdi 'ibâdâtle kıyâm

Oldı şeffî'i pes enâm 'afv ola varısa günâh (Taş, 2017: 235)

Vahyî, Bağdat Valisi Hasan Paşa'nın kızı Hatice'nin vefatından söz eden 15 beyitlik mersiyesinde vebayı bir oka teşbih eder. Hatice'nin yüz güzelliği ve gençliğinin yanı sıra huy ve ahlâk güzelliğinden de söz eder:

Hadîce hanım olup zahmnâk-i tîr-i vebâ

Bırakdı hâk-i fenâyâ vücûdını anun

Yegâne olmagıla hüsn-i hulk u halkda ol

Tutar eliydi görür çeşmi kalb-i dânnun

Ol idi duhter-i pâkîze-i Hasan Paşa

Ki kaddin itdi dü-tâ lutfı zîr ü bâlânun (Taş, 2017: 236)

Şair Vahyî, Hasan Paşa'nın kızı Hatice'nin güzelliğini anlatırken babasının da ârif, kâmil, cömert, iyiliksever gibi meziyetlerinden de söz eder ve onu över:

Vezi-i 'ârif ü kâmil müşîr-i deryâ-dil

Ki virdi hükmini lutf u 'atâ vü ihsânun (Taş, 2017:236)

Bu zât-ı muhteremün ol sülâle-i pâki

Ki nûr-ı çeşmi idi cümle-i ahibbânun (Taş, 2017:236)

Düşürdüğü tarihleri ile devrinde oldukça meşhur olan Sürûrî (ö.1814), Halil Ağa isimli bir zatın vebadan henüz çok küçük bir yaşta ölen kızı için tarih beyti yazar:

Yine hayfâ ki vebâ ile Halîl Ağanın

İtdi bir duhter-i nev-restesi rûhın teslîm (Kalkışım, 2009: 279)

Enderunlu Ferîd (ö.1842), Valide Atik Sultan Tekkesi şeyhlerinden Şükrü Mehmed'in iki kızından birinin Ramazan Bayramının ikinci gününde diğerinin on beşinci gününde aynı yıl içinde (1227-28/1812-13) vebadan vefat etmeleri neticesinde tarih kıt'ası yazar, Ayşe ve Fatıma Hanımların mekânlarının cennet olması için dualar eder:

'Aceb Şeyh Şükri Mehmed kızı

Fenâdan elin çekdi nâ-gâh âh

Hemân 'id-i fitrın ikinci günü

Vebâdan göçüp 'adni kıldı penâh

Didim bir sene sonra târihini

Cinân 'Âyişe Hanıma cây-gâh (Çobanoğlu, 2006: 51)

Valide sultân-ı 'Atikin tekyesi şeyhi be-nâm

Duhteri Şükri Mehmed eyledi terk-i cihân

'İd-i fitrın on beşinci gün vebâdan 'akıbet

Genç yaşında şerbet-i merge hemân açdı dehân

Gûş idince söyledim târîh-i fevtin acıyup

Fatıma Hanım cinânı eylesün cây ü mekân (Çobanoğlu, 2006: 51)

Sadece şair babalar tarafından değil aile dostu diğer şairler tarafından da arkadaşlarının veya dostlarının salgında vefat eden kız çocukları için tarih kıt'ası veya beyti şeklinde yazılan bu manzumelerin veba salgınlarının yaşandığı yılları kayıt altına almaları açısından önem arz ettiği görülmektedir.

2.Şair Ağabey ve Kız Kardeşleri

XVII. Yüzyıl şairlerinden Râmî (ö.1640), genç yaşta vebadan vefat eden üç kız kardeşi için mersiye türünde 45 beyitlik bir kaside (Hamami, 2001: 205-209) yazar. Şair, kız kardeşlerinin isimlerinden hiç söz etmez ama "üç dane gevher", "revnak-ı nizâm", "unfuvân-ı şebâb" ifadeleriyle genç, güzel ve değerli oluşlarını vurgular. Henüz hayatının baharındaki bu üç kız kardeşinin kaybindan doğan acı ve üzüntülerini dile getirirken onları savaş meydanında savaşmış ve şehit olmuş kişiler olarak değerlendirir. Buhârî'den nakledilen bir rivayete göre Hz. Muhammed, vebanın Allah'ın bazı kimseleri cezalandırdığı bir çeşit azap, müminler için bir rahmet olduğunu söylemiş, ona yakalanan bir kişinin sabredip ecrini Allah'tan bekleyerek bulunduğu yerde kalması, bunun Allah'ın takdiri olduğuna ve başına Allah'ın yazdıklarının dışında hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanması durumunda kendisine şehit sevabı verileceğini; ayrıca bu hastalıktan ölmenin şehitlik sayılacağını belirtmiştir (Varlık, 2011: 175). Râmî de inanmış bir Müslüman edasıyla vebanın bir şهادet kapısı olduğuna inanır ve kız kardeşlerinin şehitlik mertebesine ulaştığını düşünür:

Dil nice ızdırâba düşüp olmasun hazîn

Hemşireler firâkı ciger pâreler müdâm

Hayyâl-i kâr-zâr-ı vebâ nâ-geh anları

İtdi şehîd-i ma'reke-i rûz-ı in'idâm

Üç dâne gevher idi kazâ seng-i merg ile

İtdi şikest bulmuş iken revnak-ı nizâm

Hayfâ ki unfuvân-ı şebâbında her biri

Zulmet-serây-ı kabri varup eyledi makâm (Hamami, 2001: 208)

Üç kız kardeşinin ölümüyle büyük bir üzüntü içindeki Râmî, şaşkın ve yalnızdır. Bu yaşadıklarına bir türlü inanmak istemez, ölümü kabullenmekte zorlanır. Yüreğinin hüznü ateşiyle yandığını, bu felaketin hiçbir şeye benzemediğini, bunu kelimelerle anlatmanın mümkün olmadığını acıklı bir şekilde dile getirir:

Hemşîreler idince ‘adem mülkine sefer
Kaldum garîb künc-i musibetde müstehâm

Şol denlü yandı dilde ciğer nâr-ı hüzn ile
Kim bûy-ı ihtirakla doldı meşâm-ı şâm

Gûş eyleyin musîbetüm ahbârını benüm
Mest-i şarâb-ı dehşet olur tâ dem-i kıyâm

Hiçbir belâya benzemez el-hakk musîbetüm
Mümkün değil beyânı eger itsem ihtimâm

Şerh eylemek murâd idinsem eger müffid
Bulmaz fusûl-ı kasdı tâ haşre dek hitâm (Hamami, 2001: 208-209)

Râmî'nin *Divan*'ında bu üç kız kardeşinin haricinde Betül adlı bir başka kız kardeşinin de vefat ettiği kayıtlıdır. Tarih kıt'ası nazım şeklinde yazılan 7 beyitlik bu mersiye (Hamami, 2001: 284) Hz. Meryem ile ve Hz. Fatıma'ya atfedilen "Betül" sıfatıyla anılan bu kız kardeş için düşürülen 1023/1614-1615 tarihinden, üç kız kardeşinin gençlik çağında vebadan vefat etmelerinden yıllar sonra olduğu anlaşılmaktadır. Bu fani dünyadan kız kardeşini cennete kanat açmış veya cennete gitmiş bir kuş olarak hayal eden şair ağabey, âlemin gam köşesinde kendisinin gece gündüz ah edip inleyen bir "felaket-keş" olduğunu belirtir:

İrtihâl eyledi semiy-i Betül
Oldı ukbâda hem-civâr âle
Murg-ı cânı bu bâğ-ı fâniden
Özledi bâğ-ı cenneti nâ-gâh
Oldı dârü'l-karâr-ı cennetde
Hem-civâr-ı na'îm-i revh-penâh
Bunda kaldum bu ben felâket-keş
Zâr u nâlân garîb-i gam her gâh (Hamami, 2001: 284)

Mersiyesinin sonunda şair ağabeyin ağzından dökülen lirizm dolu ifadeler, "Vây hemşire âh gitdi âh" şeklinde feryatlara dönüşür. Acısını ta derinden hissettiren Râmî, kardeşine Allah'tan rahmet diler:

Nevhalar kıl de fevti târihin
Vây hemşire âh gitdi âh
Rûhı dâ'im garîk-i rahmet ola

İde mağfûr u mağfîret Allah (Hamami, 2001: 284)

Kız kardeşlerini kaybeden şair ağabey, koruyucu ve fedakâr bir özelliğe sahiptir, ancak ölüm karşısında “bîçâre, garîb, garîb-i gam, felaket-keş”tir. Üç kız kardeşi için yazdığı ilk mersiyesinin başında karamsar bir havada acısını dile getirirken gök cisimlerini ve tabiatı bu acıya ortak eder. Dünyanın kötülüğünden yakınırken birtakım gökyüzü olaylarıyla da çaresizliğini dile getirmeye çalışır.

3.Şair Beyler ve Eşleri ya da Diğer Hanımlar

Şairlerin kaybettikleri hanımlarının ardından yazdığı mersiyeler, bir kadın için yazılmış şiirlerin en hüznünlülerindedir. XVI. yüzyıl şairlerinden Fevrî, yedi kişinin vefatından duyduğu üzüntüsünü dile getirdiği terki-bend nazım şeklindeki mersiyesinin (İsen, 1994:469-473) dua bölümünde eşi Âbide Hanım’dan söz ederken Hz. Fatıma’nın da adını anar. Bilindiği gibi Hz. Fatıma, Hz. Muhammed’in kızı ve Hasan ile Hüseyin’in annesidir. İslam tarihinde acıklı ölüm denilince Hasan ile Hüseyin’in şehit edilmeleri akla gelir. Böyle bir ölüm olayı karşısında en çok üzüntü duyan kişi anne olduğu için Hz. Fatıma, tıpkı Hz. Yakup gibi geride kalan gözü yaşlı insanların timsali olarak mersiyelerde yer almıştır (İsen 1994: 43). Şair Fevrî, karısı Âbide Hanım’ın cennete gitmesi ve orada hurilerle beraber “civâr-ı Fâtımada” makam tutması için dua ederken “iki zât-ı şerîf” sözüyle hem Hasan ile Hüseyin’i, hem de kendi oğlu Abdullah ile kızı Emetullah’ı kasteder. Bu çocukların analarının yani eşi Âbide Hanım ile Hz. Fâtıma’nın aynı yerde olmaları için Allah’a yalvarır:

Harîm-i kasr-ı cinân kızlarıyla Âbideyi

Civâr-ı Fâtımada pür-huzûr u rahât kıl

Bu iki zât-ı şerîfün anaların Yâ Rab

İrüşdür anlara anlarla hem-sa’âdet kıl (İsen, 1994:473)

XIX. yüzyıl şairlerinden Senîh (ö.1900), 1852 yılında eşi Hatice Hanım’ın vefatıyla ilgili müseddes nazım biçiminde 5 bendlik bir mersiye (Okuy, 2005: 61-62) kaleme alır. “*Ol şeb-çerâğ-ı mihr ü vefâ çıkdı elden âh / Nâ-gâh söndi şem’-i murâdım ecelden âh*” beytinin tekrarlandığı mütekerrir müseddeste Hatice Hanım’ın ölüm sebebi hakkında bir bilgi bulunmaz. Ancak mersiyeledi “*Oldı şehîde saldı Hüdâya revânını*” mısraından ve “*Ne büyük vâlide ne vâlide ne iyâl / Bana bilmen ne olur gayrı ahass-ı âmâl*” vasıta beyitli terci-bend nazım şeklindeki bir diğeri mersiyesinin son bendindeki “*Vaz’-ı hamlinde birin kıldı şehîde Rahman*” mısraından eşi Hatice Hanım’ın doğum esnasında vefat ettiği anlaşılmalıdır.

Malik, Ebu Davud, Nesai ve İbn Mace gibi muhaddislerin rivayet ettikleri bir hadise göre Hz. Muhammed’in, “*Allah yolunda ölenlerden başka şehit olanlar yedi çeşittir: Taundan ölen, suda boğulan, zatülcenbden (akciğer zarı iltihabı-pleurisy) hastalığından ölen, karın ağrısından ölen, yangında ölen, yıkıntı altında kalarak ölen, hamilelikte ölen kadın şehittir.*” (Ebu Davud, Cenaiz, 14) şeklindeki hadisinden hareketle şair Senîh’in doğum esnasında vefat eden eşi Hatice Hanım’ı şehitlik makamına uygun görmesi normaldir.

Zübeyde Hanıma eylerdi çarh-ı nâ-hemvâr (İsen, 1994: 566)

Zübeyde Hanım'ın bilgin olan babasının ve daha sonra eşi Hacı Abdullah Paşa'nın tanıtılıp methodilmesinden sonra şair Hâmî, "Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz her şeyimizle Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler." (Bakara, 2/155-156) anlamındaki ayete iktibas yapar ve bir imtihan yeri olan bu dünyadan imtihana girmeden gidilmeyeceğine inanan bir Müslüman edasıyla öncelikle sabretmek gerektiğini vurgular.

Zübeyde Hanım'ın "şem-i şebistân-ı izz ü rif'at, bânû-yı mekremet-âsâr, zîb-i erîke-i ismet-dâr, nahl-ı nev-res, ârız-ı hurşid, bir içim su, nahl-ı tâze..." gibi bazı teşbih ve sıfatlarla meziyetlerini anlattıktan sonra vefatından duyduğu üzüntüyü dile getirir:

Zübeyde Hânım ile rişte-bend-i ülfet iken

Zamâne itdi bu akdi güsiste âhir-i kâr

Zübeyde şem'-i şebistân-ı 'izz ü rif'at idi

Zamâne hâke salup âhir itdi şem'-i mezâr

Nice Zübeyde ki bânû-yı mekremet-âsâr

Nice Zübeyde ki zîb-i erîke 'ismet-dâr

Nice Zübeyde ki fahr-ı muhadderât-ı cihân

Ki âb-ı rûyuna eyler kasem dür-i şeh-vâr

'Aceb mi sâyesine hasret olsa rûy-ı zemîn

Ki vech-i pâkini hurşid görmemiş zinhâr

Henüz gonce-i âmâli nâ-şükûfte iken

Henüz devha-i 'ömrinden olmamişken bâr

O nahl-ı nev-resi hâke berâber itdi dirîg

Terahhum itmedi hayfa zamâne-i gaddâr

Nişîmen olmuş iken ana sadr-ı taht-ı revân

Dirîg tahta-i tâbûta oldu şimdi süvâr

Girüp sefîne-i tâbûta eyledi âhir

Bu tahte-pâre ile sâhil-i behište güzâr (İsen, 1994: 567-568)

Şair Hâmî, yeni yetişmiş taze bir fidana benzettiği merhumenin henüz çok genç yaşta toprağa karıştığını, zalim talihin ona acımadığını, en muteber yerde oturması gerekirken gemiye benzeyen tahta bir tabutun içine

girdiğini ve cennet denizine bu tahta parçasıyla geçtiğini acıklı bir şekilde anlattıktan sonra Zübeyde Hanım'ın ölümüne 1131/1719 tarihini düşürür.

Şair Diyarbakırlı Hâmî'nin *Divan'*ında yer alan şiirlerinden ve Diyarbakır'ın yaşlılarından topladığı rivayetlerden yola çıkarak şairin hayatını yazan Ali Emirî de Hâmî'nin dönemin valisi Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın vefat eden eşi Zübeyde Hanım için bir mersiye yazdığından söz eder. Abdullah Paşa'nın merhume için Nebi Câmî'nin kible duvarına bitişik inşa ettirdiği türbenin kapısına bu 46 beyitlik mersiyesini taşlara yazdırıldığını söyleyen Ali Emirî, yine aynı yıl içinde vefat eden Abdullah Paşa'nın kızı Leylâ için Hâmî'nin yazdığı "*Bülbül-i gülzâr-ı cennet eylesün Leylâ'yı Hak*" mısraını da onun mezar taşına naksettirdiğini belirtir (Kadioğlu, 2020: 1278).

XVI. yüzyıl şairlerinden Cinânî (ö.1598), Molla Efendi'nin eşi için terkib-bend nazım şekliyle 5 bendlik bir mersiye (Okuyucu, 1994: 220-223) söyler. Ancak Molla Efendi'nin de mersiye yazılan hanımın da kimliği şimdilik meçhuldür (İsen, 1994:128). Cinânî'nin mersiyesinden Molla Efendi'nin hanımı olan bu kadının Akşemseddin'in soyundan geldiği ve Eyüp'e defnedildiği belirtilmektedir:

Cedd-i âlidür ana Hazret-i Akşemseddin

Ki cihân mülküne virmişdi ezel nûr u ziyâ (Okuyucu, 1994: 221)

Mesken itdiyse n'ola râh-ı Ebî Eyyûbı

Emr-i fermân-ı Hudâvend ile kurbân oldı (Okuyucu, 1994:222)

Bilindiği gibi Hz. Peygamber ve onun Ehl-i Beyt'inden bahseden birçok eserde Hz. Fâtıma'nın adı anılırken beyaz tenli olması sebebiyle "Zehra" (Fâtımatü'z-Zehrâ), iffetli oluşundan dolayı "Betül" gibi vasıflarından da söz edilir. Ayrıca onun ailesi de lakabına nispetle "âl-i Betül" olarak anılır. Cinânî, mersiyesinde, Molla Efendi'nin hanımının Hz. Meryem, Âsiye ve Ayşe'nin yolunda asrın Rabia'sı olduğunu, bir eşi ve benzerinin olmadığını vurgular:

Fî'l-mesal hulk ile mânend-i Betül olmuş idi

Nâm ile oldı ise n'ola semiyi Zehrâ

Meryem ü Âsiye vü Âyişeye pey-rev idi

Hâsılı Râbî'a-i asr idi bî-çûn u çirâ (Okuyucu, 1994:221)

Şair Vahyî'nin *Divan'*ında kimin kızı veya eşi olduğu ve ölüm sebebi bilinmeyen Ayşe Kadın'la ilgili biri 7, diğeri 3 beyitlik iki tarih kıt'ası (Taş, 2017: 238-239) daha bulunmaktadır. Bunlar da kadınlar için yazılan hüznü şiirler olması ve özelde ölüm genelde salgın tarihlerinin kayda alınması bakımından dikkate değerdir.

Refî-i Kalayî (ö.1823)'nin, *Divan'*ında veba sebepli ölümlere düşürdüğü tarih kıt'alarından birisi Harem-i Hümayun'daki kadınlardan Nısf-ı Nehâr içindir. Şair, vebadan kaynaklanan ve dört gün içinde olup biten bir ölümden söz eder. Vebayı kahredici bir pençeye benzetir ve 1227/1812 yılına tarih düşürür:

Ey felek senden kime idem şikâyet âh kim

Böyle imiş emr ü fermân-ı Hudâyı Kirdgâr

Nev-civânken câm-ı mevti sundı sâkî-i ecel

Pençe-i kahr u vebâ dört günde itdi târmâr

Nısf-ı leyl idi didim târihini Kâlâyîyâ

Gün gibi şâm-ı zevâli gördi bu Nısf-ı Nehâr (Alpaydın, 2007:315)

Şairler, sevdiklerini ya da yakınlarını kaybetmenin üzüntüsüyle yazdıkları mersiyelerde ölümlerden duydukları acılarını dile getirirlerken düşürdükleri tarihlerle veba salgınlarının yaşandığı yılları kayıt altına almışlardır.

4.Şair Oğul ve Anne / Şair Torun ve Anneanne

XIX. Yüzyıl şairlerinden Senîh, hem büyükannesinin hem annesinin hem de eşinin ölümünden söz eden terci-bend nazım şeklinde 5 bendlik bir mersiye (Okyay, 2005: 60-61) yazmış; “*Ne büyük vâlîde ne vâlîde kaldı ne iyâl / Bana bilmen ne olur gayrı ahass-ı âmâl*” vasita beytinin tekrarlandığı şiirinin tamamında “üç verd-i cinân” olan bu kadınları övmüş; onlardan uzak kalmanın acısını dile getirirken tekrarladığı dizeler yardımıyla ahenk ve anlam birliğini sağlamaya çalışmıştır. Senih; hem torun hem oğul hem de eş olarak mersiyesinin ilk bendinde, ahlâk ve şeref sahibi büyük annesinin vefatından on beş ay sonra kendi annesinin de öbür dünyaya göçmesiyle sadece eşinin kaldığını, ancak onun da beş ay sonra cennete gitmesiyle kendisini teselli edecek kimsenin kalmadığını, art arda ayrılık acısı yaşadığını acıklı bir şekilde anlatır. Mersiyesinin bir bendinin tamamını anneannesine ayıran şair torun Senîh, merhumenin mertliğinden, dürüstlüğünden, Hz. Muhammed’in soyundan geldiğinden, dindar kişiliğinden söz eder ve onu över:

O büyük vâlidemi sorma ki bir cevher idi

Bana cân vâlîde-i müşfikama mâder idi

Seyyide Sâliha Hatun-ı vefâ-perver idi

Gerçi sûretde nisâ dinse de ma’nen er idi

O göçüp vâlidemin cismi de gamdan eridi

O da rihlet idicek merhem-i dil hem-ser idi

O dahı kalmadı kim hüznimi def’ eyler idi

Her biri ya’ni tesellîde hayât-âver idi (Okyay, 2005: 60)

Mersiyesinin bir diğer bendini annesi Şerife Fatma Hanım’a ayıran şair oğul Senîh, annesinin merhametli, sıcakkanlı bir kadın olduğundan, bu dünyada dervişlere yakışan bir çile çektiğinden, kaderin bir gün bile yüzüne gülmediğinden söz ettikten sonra Hz. Fatıma’nın makamına ulaşması için Allah’a dualar eder:

Mâder-i müşfikama misl olamaz bir ane

Hem muhibbeydi o hem mazhar idi irfâne

Sıdk ile mu’tekide olmag ile Mennâne

Hâl idi kendisine çille-i dervîşâne
İtmedi ya'ni güler yüzle nazar devrâne
Çün degül cây-ı ferah çarh Müselmânâne
Hazret-i Fâtımadan mazhar olup ihsâne
Cümlesi lâıyk ola mağfîret-i Rahmâne (Okuyay, 2005: 60)

Mersiyenin son bendinden, şair torun Senîh'in anneannesinin “mebtun” diye ifade edilen yani karın ağrısı, ishal gibi belirtiler veren ölümcül bir salgın hastalıktan vefat ettiği anlaşılmaktadır. Senîh'in *Divan*'ında büyükanne için yazılan mersiyenin hemen altında “*Büyük vâlidem merhûmenin seng-i kabrine hakk olunan kıt'adır*” başlığı altında verilen 2 beyitlik kıt'anın ikinci beytinde de anneannesinin mebtun hastalığından dolayı şehit olup Allah'a kavuştuğundan söz edilmektedir:

Mebtûne-i şehide olup irdi vuslata
Kuruldı kayd-ı mihnet-i va'd ü va'iddeden (Okuyay, 2005: 61)

Mebtun da veba ve kolera gibi bulaşıcı hastalıklardandır (Atmaca, 2010: 40,49). Senîh'in anneannesinin bulaşıcı bir hastalık olan bugünkü anlamda dizanteriden vefat etmesinin ardından on beş ay sonra annesinin ve beş ay gibi kısa bir zaman sonra da eşi Hatice Hanım'ın doğum esnasında vefatından dolayı oldukça etkilendiği anlaşılmaktadır. Bu “üç verd-i cinân”ın Hz. Muhammed'in şefaatine nail olmaları için Allah'a dualar eder.

XVI. yüzyıl şairlerinden Fevrî de yedi kişinin vefatından duyduğu üzüntüsünü dile getirdiği terkib-bend nazım şeklindeki mersiyesinin bir bendini annesi Müntehâ Hanım'a ayırır ve annesinin vefat etmesinden duyduğu üzüntüsünü dile getirir:

Bilüp bu ma'nîyi anlara uydu vâlîde hem
Bu fikri ismi gibi Müntehâ imiş bildüm
Cihânda bile dirildi cinâna gitdi bile
Hevâlarına aceb mübtelâ imiş bildüm (İsen, 1994: 471)

5. Bir Şair ve Cariyesi

Şaire Leyla Hanım (ö.1847), annesi Hatice Hanım'ın Seyyâre isimli cariyesinin vebadan ölümü üzerine “*Târîh-i Rihlet-i Cârîye Seyyâre*” başlığı altında 5 beyitlik bir tarih kıt'ası (Arslan, 2018: 132-133) yazar. Vebayı bir oka benzeten Leyla Hanım, Seyyâre'nin ölümüne 1240/1824-1825 tarihini düşürür:

Söyledim Leylâ kemâl-i hüzn ile târîhini
Genc iken Seyyâre'ye kıydı bu dem tîr-i vebâ (Arslan, 2018:133)

Leylâ Hanım, “Annem onu çirak etmeyi istiyordu. Ancak ‘dön’ emrini işitince kurtuluş bulamadı, ölümden kaçamadı.” anlamındaki beyitten ‘âh!’ nidasiyle duyduğu acıyı dile getirirken Arapça karşılığı ‘dön’ olan Fecr

Suresi'ndeki 'irci' kelimesiyle "Ey huzur içinde olan nefis! Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön. İyi kullarımın arasına gir. Cennetime gir." (Fecr, 89/27-30) ayetine iktibas yapar:

Vâlidem anı çerağ itmek ümîdindeydi âh

İrci'î emrini gûş itdikde bulmadı rehâ (Arslan, 2018:132)

Bir cariyenin çırak edilmesi, yetiştiği evin sahipleri tarafından kendisine çeyiz hazırlanması ve düğününün yapılarak evlendirilmesi demektir. Leylâ Hanım, Seyyâre isimli cariyenin, tam çırağa çıkarılırken yani çeyizinin hazırlanıp evlendirilmek üzereyken vebadan vefat edişine üzülür. Bir Osmanlı kadınının cariyesine bakışını yansıtan bu beyit, önemli bir mesaj taşıdığı gibi Osmanlıların cariyeye bakış açısını göstermesi yönüyle de dikkat çekicidir (Morkoç, 2017:3465).

6.Şairin Feryadı ve Felekten Şikâyet

Klasik Türk şiirinde şekil, yükseklik, renk ve hareket unsurları bakımından çeşitli tasavvurlara konu olan felek kelimesi, kader manasında ve daha çok olumsuz nitelendirmelerle karşımıza çıkar. Batlamyus'tan gelen eski astronomi anlayışına göre felek, dünyayı çevreleyen iç içe dokuz kubbeden meydana gelmiştir. Kâinatın merkezinde bulunan ve hareketsiz duran dünyanın etrafını soğanın zarlarına benzer şekilde üst üste kuşatmış gök tabakalarının her biri ayrı ayrı birer yıldızla mahsustur. Felekü'l-eflâk olan dokuzuncu gök, diğer feleklerin batıdan doğuya olan tabii dönüşünün tersine olarak doğudan batıya çevirir, dolayısıyla yıldızları da birlikte döndürür. Böylece yıldızların birbirine ve burçlara olan uzaklığı sürekli değişir. Yıldızların insanın talihine tesir ettiği inancına bağlı olarak onların yerlerini değiştirip duran felek, her türlü kötülüğün ve uğursuzluğun sebebi sayılmış ve devamlı olarak ondan şikâyet edilmiştir (Kurnaz, 1995:306-307). İncelediğimiz mersiyelerde "çerh/çarh, devr, devrân, sipihr, dolab, ser-gerdân..." kelimeleri "felek" yerine tercih edilmiş; dünyayı da içine almasından dolayı "dehr, âlem, bâğ, gülşen, gülzâr..." gibi kelimeler de feleği çağrıştıracak şekilde kullanılmıştır. Feleğe karşı tutumları olumsuz olan şairler, onu insanın kaderi ve talihini hazırlaması bakımından "çarh-ı dîn u denî, belâ, bî-karar, zamâne-i gaddâr, çerh-i kec-reftâr" gibi ifadelerle kötü bir şekilde eleştirmişlerdir. Her şeyin ilâhî takdire bağlı olduğunu kabul etmekle beraber, Allah'a isyan etmemek için, yaşadıkları ölüm açısından doğan talihsizlik ve ıstıraplarını hep feleğe yüklemişlerdir.

Bağdatlı Rûhî, Mehmed Çelebi'nin ağzından kızı Meşhed Hatun için yazdığı mersiyenin ilk bendinde evlat acısı yaşayan Mehmed Çelebi'nin hâlet-i ruhiyesi içinde ve klasik şiirdeki mersiye geleneği çerçevesinde önce feleğe sitem eder: "Bu gece oldukça fazla sıkıntım var, feleğin elinden şikâyetim çok, ama hangi birini anlatayım bilmiyorum. Sonu bucağı olmayan tarif edilemez bir acı içindeyim. Ayrılık ateşi beni yaktı kavurdu. Beni rahat bırakın da ağlayayım, kimselerde olmayan derdimi söyleyeyim. Bu alçak feleğin bana neler yaptığını, beni ciğerimin köşesi evladımdan nasıl ayırdığını anlatayım." anlamındaki beyitlerle feryat figan içinde felekten şikâyet eder:

Bu gice hayli mihnetüm vardur
Çarh elünden şikâyetüm vardur
Kangı birin size beyân ideyüm
Elem-i bî-nihâyetüm vardur
Beni yandurdu âteş-i firkat
Teşnelükden harâretüm vardur
Silmenüz yaşımı kon ağlayayum
Benüm özge felâketüm vardur
Bir zaman dinlenüz beni ki size
Bir mutavvel hikâyetüm vardur
Görünüz kim bu çarh-ı dîn u denî
Ne ciğer-kûşeden ayırdı beni (Ak, 2001: 183-184)

Şair Bağdatlı Rûhî, Mehmed Çelebi'nin hâlet-i ruhiyesi içinde "ey çarh!" diyerek feleğe seslendikten sonra başına gelen bütün belaların tek sebebi olarak onu görür ve "sen de benim gibi ağlayıp inleyesin, daima böyle 'bî-karâr' olasın." diyerek feleğe beddua eder:

Kimseden yok şikâyetüm ey çarh
Görürüm bu belâyı senden hep
Beni zâr eyledün ki zâr olasın
Dâ'imâ böyle bî-karâr olasın (Ak, 2001: 185)

Şairin başına gelenlerden dolayı Allah'a öfkelenmesi uygun olmaz, bu durum dine ve imana uygun bir durum değildir. Bu yüzden şair, genellikle başına gelenlerden dolayı feleği sorumlu tutar. Diyarbakırlı Hâmî, Diyarbakır valisi Köprülüzâde Hacı Abdullah Paşa'nın eşi Zübeyde Hanım'ın ölümü nedeniyle kaside nazım şekliyle yazdığı mersiyesine felekten şikâyet ederek başlar. Feleğin özelliklerinden uzun uzun söz ettikten sonra "eğer zerre kadar vefa olsaydı Zübeyde Hanım'a acırdı." diyerek feleğe olan öfkesini dile getirir:

Olaydı zerre kadar fitratında resm-i vefâ
Zübeyde Hanıma eylerdi çerh-i nâ-hemvâr (İsen, 1994:566)

7. Bir İnsan Olarak Ölümü Kabullenme ve Kadere Rız Olma

Kader, Allah'ın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak, iyi-kötü her şeyin oluş zamanını, yerini ve her türlü özelliklerini ezelden bilmesi, öylece takdir ve tespit etmesidir. Kaza, insanın iradesi dışında meydana gelen ve hiçbir zaman engel olamayacağı, değiştiremeyeceği ve karşı koyamayacağı bir durumdur. İnsanoğlunun kaza karşısında her zaman rıza göstermesi gerekir. Gönülden duyulan bir acının dışa vurulması şeklinde ve geleneğin sonucunda kaleme alınan mersiyelerde de yaşanan acı ne kadar büyük olursa olsun kaza ve kadere rıza göstermek gerektiği vurgulanır.

İnsanoğlu, tarihte pek çok salgın hastalıklarla mücadele etmiş ve pek çok kaybına rağmen hepsinde de düşmanını yenmeyi başarmıştır. Şairler, Kur'an-ı Kerim'den "*Hastalandığımda da O bana şifa verir. O, benim canımı alacak ve sonra diriltecek olandır.*" (Şu'arâ, 26/80-81); "*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele. Onlar; başlarına bir musibet gelince, 'Biz şüphesiz her şeyimizle Allah'a aitiz ve şüphesiz O'na döneceğiz' derler.*" (Bakara, 2/155-156); "*O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*" (Mülk, 67/2); "*Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.*" (Enbiyâ, 21/35) gibi bazı ayetlere iktibaslar yaparak genelde hastalık özelde veba gibi salgın hastalıkları kabullenmek gerektiğini vurgulayarak sabretmeyi ve razı olmayı ima etmişlerdir.

XIV. Yüzyıl şairlerinden Şeyyad Hamza, kızı Aslı Hatun'un veba salgınından ölümüyle ilgili olarak kaleme aldığı mersiyesinde vebayı bela ve sıkıntı, aynı zamanda bir kader olarak görür:

Bugün yetmiş iki millet içinde

Belâ vü mihnet ü renc ü kırândur

Ecel n'olur ki takdir-i ezeldür

Vebâ n'olur kazâ-i âsmândur (Akar, 1986:3)

XVII. Yüzyıl şairlerinden Fevzî'nin, 1678 yılında Çehrin Seferi münasebetiyle gazel nazım biçiminde yazdığı 6 beyitlik tarih manzumesinden (Kaplan, 2019: 197) ailesinin vebadan öldüğü anlaşılmaktadır. Sabah vakti Çehrin Seferinden döndüğünde kızlarının vebadan vefat ettiğini duyan Fevzî; haberciye ah edip ağlamamasını, bunun edebe uymadığını, kadere boyun eğip Allah'ın hükmüne razı olmak gerektiğini belirtir:

Peyâm ile gelüp kâsid-i sehergâh

Didi vaz'-ı felekden olsan âgâh

Didüm hayrola didi hayrdur lîk

Memâlik-i benâtun gitdi hep âh

Didüm âh eyleme terk-i edebdür

Kazâya râziyuz el-hükmü li'llâh

Benâtun defni nev'-i mekremetdür

Memâlîki de ta'vîz eyler Allâh (Kaplan, 2019: 197)

Şair Fevzî, kızlarından başka hanımının da vebadan öldüğünü, geriye sadece on yedi aylık oğlunun kaldığını haberciden öğrenir. Bu kez de inanmış bir mümin edasıyla Allah'a şükreder ve dünyevî yükünün hafiflediğini belirtir:

Didi ehlün de gitdi şimdi ancak

Bir oglun kaldı heft-deh mâha çün mâh

Didüm hamd iderek ey Fevzî târîh

Hafflendi yüküm el-hamdü-li'llâh (Kaplan, 2019: 197)

Fevzî'ye göre Allah'ın emri ile gelen ölüm karşısında Allah'tan sabır dilemek, feryat edip ağlayıp sızlamamak, dua etmek, "teslim ve rıza içinde olmak" gerekir. Neredeyse ailesinin tamamını kaybettiğini anladığımız mersiye'nin son mısraında 1089/1678 tarihini düşüren Fevzî, feryat etmenin kazadan kurtulmaya çare olmadığını vurgular. Kadere razı olup ölüme sabır, iman ve tevekkülle yaklaşma hali tüm Müslümanlardan beklenen bir yaklaşımdır; ancak Fevzî'nin bu denli metanetli olup olmadığını ve gerçekten bu tarih kıt'asını yaşadıklarının sıcaklığı içinde yazıp yazmadığını tahmin etmek zordur. Fevzî'nin veba kaynaklı ölüm neticesinde yazdığı bu mersiyesi tamamen kurgusal bile olsa inanmış kişiden beklenen bir duruşu yansıttığı (Öztürk, 2020: 133-134) için dikkati çekicidir.

Bağdatlı Rûhî tarafından Mehmed Çelebi'nin kızı Meşhed Hatun için yazılan mersiye'nin ilk bendinde feleğe sitem görülürken altıncı bendinde "Feleği ne zamana kadar ayıplayalım, bize ne yaptı? Feleğin bunda bir günahı yoktur. Allah tarafından evvelce verilmiş olan hükümdür. Alıp vermek Allah'a mahsustur. Yüreğin yanmasıyla her şeyi söylüyoruz ama kazaya rıza göstermek gerekir. Bize düşen dua etmektir." anlamındaki beyitlerinde kadere razı olma ve ölümü sabır ve imanla kabul etme içinde bir teslimiyet görülür:

İdelüm ta'n çarha niceye dek

Bize n'itdi aceb bu çarh-ı felek

Felegün arada günâhı nedür

Bilirüz hükm-i İzid olsa gerek

Bilirüz kim alan viren Hakdur

Ana mahsûsdur alup virmek

Rûhiyâ turmayup dile geleni

Söylerüz gerçi yanmak ile yürek

Lîk vermek gerek kazâya rızâ

Hak durur her işi iden î-şek

Lâyık oldur senâya başlâyalum

Getürüp el du'âya başlâyalum (Ak, 2001: 185-186)

Bazı şairler, başa gelen belaların ve felaketlerin sebepsiz olmayacağını düşünürler. Yaşanılan acıyı insanların Allah'ı ve ahireti unutmaları, ahir zaman olarak değerlendirirler. Şeyyad Hamza, kızı Aslı Hatun için yazdığı mersiyesinde, başlarına gelen salgının halkın ve yönetenlerin tutumundan kaynaklandığını ve onların yaptıkları kötülüklerin sonucu olduğunu düşünür. Yöneticilerin zulümlerinin beldeleri viran ettiğini, zenginlerin fakirleri

koruyup gözetmedikleri gibi emirlerindeki gibi kötü davrandıklarını, evlatların ana baba hakkı gözetmediklerini, kardeşlerin kardeş hakkına girdiklerini, şeyhlerin ve müritlerin ikiyüzlülüklerini, aynı mahallede komşuların birbirlerinin üzüntülerinden habersiz veya ilgisiz olduklarını anlatır:

Melikler zulmıla illeri yıkdı
Anun için vilâyetler virândur
Begün yohsula hiç hayrı tokınmaz
Rençber döğmeye key pehlevândur
Ne oğlanun atasından udı var
Ne kardaş birbirine mîhmândur
Şeyih zerrâk müridleri münafık
Hacılar hâcına hod peşimândur
İki hem-sâye bir mahle içinde
Bir'öldüğine biri şâzumândur
Zehî devlet anun kim bu zamânda
Öliceğ yoldaşı dîn ü imândur (Akar, 1986: 3-4)

Mersiyesinde ölümden dersler çıkarılması gerektiğini telkin eden Şeyyad Hamza, ölenlerin dünya kaygısından kurtulup ahirette kendi hesapları içinde kaldıklarını; kara toprak içinde ne mevsim ne de satın alıp verme ne de kâr veya zarar yapma derdinin olduğunu; İran ve Turan şahlarının bile ölümden sonra çürümüş bir kafatasından başka bir şeylerinin kalmadığını, kimseye iki pulu layık görmeyenlerin mallarının bedava yendiğini didaktik bir şekilde dile getirir. "Ezeli ve ebedi olan sadece Allah'tır. Sadece Allah'tan yardım dilenmelidir. Zatında başlangıç ve sıfatında tükenme yoktur. Bâkîdir. Diri ve canlıdır. Rahmeti de keremi de boldur. Bütün dünya feyzinin bolluğundan haberdir. Her nesnenin aslı, her şeyin esasıdır." anlamındaki beyitlerinden sonra Allah'tan af ve mağfiret diler, veba hastalığının meydana geldiği ve şiirini yazdığı 749/1348 tarihini verir:

Meger Hakdan ola bize 'inâyet
Zire kim ol Kerîm ü Müste'ândur
Öninün evveli yokdur ezelden
Sonı ebed bakî vü câvidândur
Anun fazlı keremi kullara çok
Bize rahmet kıla ol ne gümândur
Bizi hışmun odına yakmagıl sen
Ki rahmetün denizi bî-kerândur

Bu dünyâ yapıluban yıkılırsa
Ne assıdur ana ne hod ziyândur

Bizediydi bu bâğı bir zamân ol
Bunu bozan girü ol bâğbândur

Bu mahfil kuşların yutdı bu evren
Ki her bir tûtî-i şekkersitândur

Yidi yüz kırk tokuzında Resûlün
Vebâ geldi halâyıka 'ayândur (Akar, 1986: 5)

Şairler, mersiyelerin genellikle son beytinde veya bendinde Allah'ın şefkatli davranmasını ve rahmet etmesini, vefat edenin mekânının cennet olmasını ve kıyamete kadar nur içinde yatmasını dilerler. Geride kalanlara Eyyub sabrı, direnme gücü temenni ettikten sonra "ruhunu Fatiha'yla şâd edelim." diyerek mersiyelerini sonlandırırlar. Bağdatlı Rûhî tarafından Mehmed Çelebi'nin kızı Meşhed Hatun için yazılan mersiyenin son bendi buna güzel bir örnektir:

Yâ ilâhî sen ana şefkat kıl
Meskenin gülsitân-ı cennet kıl
Haşre dek Meşhed-i latifinden
Nûr-ı pâkûnle def'-i zulmet kıl
Nice geldiyse böyle gitdi yine
Gıtdüğü yirde ana izzet kıl
Rahmetünden ayırma bir dem anı
Lahza lahza garîk-ı rahmet kıl
Bize kim mübtelâ-yı hicrânuz
Sabr-ı Eyyûb vir inâyet kıl
İsm-i pâkin hemîşe yâd idelüm
Rûhını fâtihayla şâd idelüm

SONUÇ

Klasik Türk şiiri, ortak mecaz ve mazmunlar çerçevesi içerisinde kuralları ve sınırları belli bir gelenek içinde belirlenmiş ve erkek egemenliğinde gelişmiştir. Şairler ait oldukları toplumun her kesimine, her insana dikkat çekmişler ve onları şiirinin malzemesi ya da öznesi haline getirmişlerdir.

Şairlerin çoğunun erkek olması, özellikle divan sahibi olan şair kadınların sayısının azlığı gibi nedenlerden dolayı mersiyeler, genellikle şair aile bireyleri ya da aile dostu diğer erkek şairler tarafından yazıldığı için bu manzumelerde tamamen bir erkek sesi duymak mümkündür. Şairlerin gözünde şiddeti farklı da olsa ister kendi evladının ister devlet erkânından birinin kızı veya eşinin ister cariye ölümü olsun, ölüm hep can yakıcıdır. Salgından ölen kadınlar ve kız çocukları için yazılan mersiye örnekleri, genellikle aile bireyleri ya da arkadaşların eşleri ve kızları içindir. Bu acıklı şiirler, mersiye söyleyenlerin birinci derecede en yakınları olduğu için en içten söyleyişlerdir.

Kimi şairler; kaside, gazel, terki-bend, terci-bend ve kıt'a gibi farklı nazım şekilleriyle canından çok sevdiklerini kaybetmenin acısını dile getirmek üzere mersiye türünün özelliklerinden yararlanmışlar; kimi şairler, yaşanan ölüm olayını kıt'a nazım biçimiyle anlatıp ebced hesabıyla tarih karşılığını vermiş, ölümün sebep olduğu salgının yaşandığı yıllara kayıt düşmüşlerdir.

Erkek şairler; divan, mesnevi, pendnâme gibi çoğu edebî metinlerde kadınları genellikle cahil, güvenilirmez, sadakatsiz, fattan ve vefasız gibi olumsuz bir bakış açısıyla dile getirmişler ama kadınlar için kaleme aldıkları mersiyelerde çeşitli övgü kalıplarıyla onları övmüşler, yüceltmişler; şehitlik makamına layık görmüşlerdir.

Yazılan bazı mersiyeler gelenekteki diğer mersiyelerden farklılıklar göstermektedir.

Bağdatlı Rûhî tarafından Mehmed Çelebi'nin kızı Meşhed Hatun için kaleme alınan mersiyenin dikkati çeken tarafı, şairin duygu ve düşüncelerinin Meşhed Hatun'un babasının ağzından dile getirilen feryatlar şeklinde olmasıdır.

Fevrî tarafından oğlu, iki hizmetçisi, kayını, eşi, kızı ve annesi olmak üzere yedi kişinin vefatından duyulan üzüntünün dile getirildiği mersiyede, birden çok kişiye aynı şiirde değişik bendlerde yer verilmiştir. Diğer klasik mersiyelerden farklı bir özellik arz eden bu mersiyede konumuz itibarıyla şairin eşi, kızı ve annesiyle ilgili olan beyitleri incelenmiştir.

Şair Senîh; bir torun, bir oğul ve bir eş olarak kısa aralıklarda hem anneannesini hem annesini hem de hanımını kaybetmenin acısını mersiyesinde dile getirmiştir. Üç kadını aynı şiirde hem aynı hem de farklı bendlerde yer vermesi bakımından mersiye orijinaldir.

Kadınlar için yazılan mersiyelerin, erkekler için yazılan mersiyelerden hüznün dile getirilişi bakımından farklı bir özelliğin bulunmadığı, kullanılan teşbih ve mecaz unsurlarında büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Kendisine mersiye yazılan bir kadın olduğuna göre övgü kalıplarındaki benzetilenlerin de kadın kahramanlardan meydana gelmesi normaldir.

Şair babaların evlat acısıyla kız çocukları için yazdıkları mersiyelerde lirizm ve trajedinin en yüksek dozda olduğu dikkati çekmektedir. Ancak kız ve erkek ayrımı yapılmadan mersiyelerin tamamına bakıldığında bunun evlat acısı olarak diğerlerinden pek bir farkının olmadığı görülmektedir.

İncelediğimiz mersiyelerde ölümü kabulleniş ve ölüme bakış açısı İslami düşünceye uygun bir şekildedir. Felekten ve kaderden şikâyet ederek duygu ve düşüncelerini dile getirmek genellikle hepsinde vardır.

Dünya var olduğundan beri insanlar zaman zaman pek çok salgın hastalıklarla uğraşmışlar; çoğu zaman sevdiklerini, dostlarını kaybetmenin üzüntüsünü derinden yaşamışlar ve acılarını yas şiirleriyle dile getirmişlerdir. Bugünün dünyasında da pek çok insan, ciddi bir pandemiyle karşı karşıyadır ve oldukça zor günler geçirmektedir. Günümüz edebiyatında da mersiye türünde pandemi şiirlerinin yazılmamasını; erkeklerin hanımlara öldükten sonra yas şiiri yazmak yerine sağlıklarında hep aşk şiirleri söylemelerini, insanların coronayı ya da pandemiyi unutmak için daha çok beklemek zorunda kalmamalarını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (2001). Bağdatlı Rûhî Divanı. C.1. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Akar, Metin (1986). "Şeyyâd Hamza Hakkında Yeni Bilgiler". *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 2: 1-14.
- Alpaydın, Bilal (2007). *Refî-i Kâlâyî Dîvânı: İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Arı, Ahmet (2018). *Sâkıb Dede Dîvânı*. Ankara: www.ekitap.ktb.gov.tr (erişim tarihi: 17.01.2021).
- Arslan, Mehmet (2018). *Leyla Hanım Dîvânı*. Ankara: www.ekitap.kulturturizm.gov.tr (erişim tarihi: 17.02.2021)
- Atmaca Veli (2010). "Hadislerde Geçen Hastalık Adları". *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*. VIII (2): 25-67.
- Batği, Özlem (2017). "Seyahatnamelerde Osmanlı İnsanın Hastalıkları ve Tedavi Yöntemleri". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)* 4(8): 169-182.
- Canım, Rıdvan (2020). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ceylan, Ömür. (2005). "Ölümün Unutulan Adı Veba". *Dergâh*. Nisan (182):20.
- Çobanoğlu, Ferda (2006). *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metni ve İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Düzlü, Özlem (2011). "Klasik Şiirimizde Evlat Acısının Bir Yansıması Olarak Şairlerin Çocuklarına Yazdıkları Mersiyeler". *Turkish Studies* 6 (3): 1829-1839.
- Göyünç, Nejat (1994). "Diyarbakır". *İslam Ansiklopedisi*. C.9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 464-469.
- Hamâmî, Erdal (2001). *Râmî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İsen, Mustafa (1994). *Acıyı Bal Eylemek*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kadioğlu, İdris (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid*. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> (erişim tarihi: 17.01.2021)
- Kadioğlu, İdris (2020). "Hâmî-i Âmidî ve Manzum Mektubu: Arîza-i Manzûme". *Turkish Studies* 15(3): 1275-1292.
- Kalkışım, Muhsin (2009). "Ölüm Konulu Tarih Kit'aları". *Turkish Studies* 4 (6): 275-290.
- Kaplan, Yunus (2019). *Fevzî Dîvânı*. Ankara: www.ekitap.ktb.gov.tr (erişim tarihi: 17.01.2021).
- Kılıç, Filiz (2020). "Kara Ölüm ve Divan Şairi". *Turkish Studies* 15(4): 647-665.
- Kurnaz, Cemal. (1995). "Felek". *İslam Ansiklopedisi*. C.12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 306-307.
- Morkoç, Ertek Yasemin (2017). "Osmanlı Kadın Şairlerinin Divan Edebiyatı Geleneğinden Ayrılan Sesi ve Farklı İfade Biçimleri", *Journal of Human Sciences* 14 (4):3456-3471.
- Okyay, Ercan (2005). *Senîh-i Mevlevî Divanı*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Üniversitesi.
- Öztürk, Murat (2020). "Divan Şiirinde Veba". *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Salgın Hastalıklar Özel Sayısı:125-154.
- Taş, Hakan (2017). *Vahyî Dîvân*. Ankara: www.ekitap.ktb.gov.tr (erişim tarihi: 17.01.2021).
- Varlık, Nühket (2011). "Taun". *İslam Ansiklopedisi*. C.40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 175-177.

Varlık, Nükhet. (2018). "Osmanlılarda Veba Salgınları". *Toplumsal Tarih* 296: 30-36.

Yılmaz, Kadri Hüsnü (2018). Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı. Ankara: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. (erişim tarihi: 17.01.2021)

